

Nota sobre *O Vello d'o Pico Sagro*

César Camoira

[Recibido, abril 2010; aceptado, maio 2010]

RESUMO Neste breve texto dáse noticia do tema tratado e un resumo do contido duns pregos escritos en galego, anteriores ao Rexurdimento decimonónico, coñecidos como *O Vello d'o Pico Sagro* e que até o de agora, se ben eran citados profusamente polo devandito título, ninguén parecía telos consultado *de visu*.

PALABRAS CHAVE: prensa, Prerrexurdimento, revistas, século XIX.

ABSTRACT This short note draws attention to a collection of chap-books written in Galician prior to the nineteenth-century Revival, collectively known as *O Vello d'o Pico Sagro*, and provides a summary of their content. It appears that, although they are frequently referred to with this title, no-one has thus far looked at them in detail.

KEYWORDS: newspapers, pre-Revival, journals, 19th century.

III

Os pregos coñecidos como *O Vello d'o Pico Sagro* apareceron na Coruña dende o 3 de marzo até o 28 de abril de 1860, baixo a dirección de Francisco María de la Iglesia. Os cinco exemplares conservados saíron os sábados do mentado ano e, malia carecer de periodicidade, cada número levaba a data e a serie. Saía na “Emprenta do Hespicio Previncial”, que fora propiedade de Sebastián de Iguereta. Consta de catro follas, a dúas columnas, coa ilustración do Pico Sacro nos tres primeiros números.

Redactados en galego por *Mingos Gallego* (pseudónimo de Francisco María de la Iglesia), tratan positivamente a Guerra de África, a diferenza do que acontece coa negatividade asociada aos mouros, o que quizais se deba analizar dende parámetros relixiosos, no canto da análise de Barreiro Fernández (1995) e Beramendi (2007), que os consideran xenófobos e españolistas. Ao igual que *O Vello d'o Pico Sagro*, a Guerra de África foi obxecto literario na obra pioneira do africanismo español *Diario de un testigo de la guerra de África* (1860), de Pedro Antonio de Alarcón, e, de forma puntual, no “Capítulo X” da obra *Doña Perfecta*, de Benito Pérez Galdós. Tamén se tratou en cabeceiras como *El Museo Universal* e *ABC* de Madrid.

O autor realizou un relato versificado, popular e de doada comprensión, cuxa pretensión radicaba, por unha banda, na xustificación da acción militar, perfilándose así como outro compoñente máis da propaganda oficial, e, por outra, na preocupación da cidadanía galega polas levas das que foi obxecto.

O imaxinario colectivo galego e a defensa da súa singularidade tivo na lenda do Pico Sacro unha referencia inescusábel. Mostra literaria disto foi a publicación dos poemas, en galego, “A fonte do Pico Sacro”, de Marcial Valladares Núñez, e, en castelán, “Al Pico-Sacro”, de Benito Losada, aparecidos, o primeiro, no nº 19 (1-VII-1861) de *Galicia. Revista Universal de este Reino* e, o segundo, no nº 8 (25-XII-1881) de *El Día de Fiesta*. A este respecto, o propio De la Iglesia escribiu “O régulo do Pico Sacro”, aprendido polo autor en 1838, cando contaba once anos, e publicado no nº 14 (2-VIII-1885) de *Galicia Moderna*, que debemos tomar como punto de partida para a lectura destes pregos.

Trátase dun relato que aborda a orixe mitolóxica do Pico Sacro, montaña duns cincocentos trinta metros de altitude, situada no Concello de Boqueixón a uns doce quilómetros de Santiago de Compostela. Nel, o personaxe de Régulo, empurrado pola ansia de posuír terra, marcha por diversas localidades até se adentrar nunha selva vizosa. Alí encontra un home con extraordinarios poderes, diante do que experimenta diversos sucesos inexplicábeis até o punto de se salvar dun tigre grazas ás palabras daquel estraño ser. Tras diversas observacións, que pretendían que Régulo acadase sabedoría e cautela, e os consellos de non viaxar máis e do retorno á patria natal para acadar coñecemento e remediar as necesidades dos seus semellantes, aquel home entrégalle unha frecha de ouro, xurdida do contacto da vara coas fileiras do libro e mercé á cal volta ao seu pazo, previa advertencia de conservala cen anos e un día, tras dos cales a chantaría coa punta para arriba no medio da “terrachán”. Tales comeditos do nigromante cumpríunos até a súa morte, momento no que a frecha deu orixe ao monte, considerado no acervo popular rei de todos os montes galegos e testemuña de diversos acontecementos históricos (o reinado da Raíña Lupa, o período do bispado —1101-1136— e do primeiro arcebispado —segundo privilexio papal de 26 de febreiro de 1120— de Diego Xelmírez en Santiago de Compostela e a acción militar e posterior negación de preitesía ao poder de José I Bonaparte —1768-1844— por José María Moscoso de Altamira Quiroga, 1788-1854).

O relato dispónse en dous escenarios, o galego e o marroquí, co fio de unión do señor, que funciona coma se fose un correspondente de guerra pro-

porcionando novas aos paisanos. A colección completa fórmana cinco números. O primeiro ambiéntase na romaría do San Bastián, no Pico Sacro, na que os lugareños lle preguntan ao Vello do Pico (don Bastián) polo seu parecer e lle piden novas da contenda militar de Marrocos. Partindo do ataque contra os mouros dese número, o segundo principia coas chamadas por don Bastián, estériles pola ausencia deste, até o punto de os paisanos inculparen os mouros do seu abandono. Empurrados por isto e mais polo desexo de saberen que contiña un obxecto semellante a un tarxeteiro escrito en inglés, marchan ao pazo. Unha vez alí, o servo deste, Mingucho, diríxese a un dos paisanos, “Carasto”, para lle pedir explicacións polo motivo de tal balbordo, deixando ben clara a xinea galega de seu amo. Logo de acalmar Breixo o escándalo, Mingucho maniféstalles que Bastián estaba preto de Santiago de Compostela con noticias, en dous pregos, da vitoria española en Castelexos (sic) o 1 de xaneiro de 1860, obtida polo xeneral Joan Prim i Prats contra as hostes encabezadas por Abul Abbás Ahmed (máis coñecido por Muley Abbás).

Tras a cantiga “Voemos á Afreca /Ibeira Nacion / Q’ o Mouro bandido / Manchóunol-a honor./;Á Afreca! ;á Afreca! Guerreiro Español! ¡Con sangue se lava/ A mancha d’ honor!” , o número 3 alude ao convite no pazo do amo. Durante a celebración, as conversas xiran arredor dos acontecementos españois e dos feitos bélicos de cada convidado, aínda que se deixa entrever a preocupación polos soldados españois. Prosegue coa información acerca da toma de posicións, entre o 4 e o 15 de xaneiro do devandito mes, no Monte Negrón. Alí, concretamente na Serra de Bullons (sic), malia non atopar impedimento bélico, o cólera e mais o temporal afectaron ao exército español. Andado o tempo, o exército, liderado do xeneral Leopoldo O’Donell y Joris, vence novamente no río Azmir para logo continuar o seu avance sobre Tétúan, lugar onde estaban parapetados os mouros perante o asedio das tropas hispanas, acampadas a tal efecto en Wad-el-Jelú.

Despois do sitio (iniciado o día 29 de xaneiro) e a batalla entre os exércitos español e marroquí, o cuarto número ábrese coa poesía “Rendeción de Tetuán”, na que se agradece ao Santo Apóstolo, a Deus e á Virxe o desexado final da guerra e a súa intervención na vitoria.

O quinto, subtítulo “A paz”, merece atención pola actitude contraria á guerra manifestada por Mingucho, aínda que deseguido acatase e asumise o poder e a postura do seu señor. Tras esta dislocación xeográfica, abórdase a

O VELLO DO PICO-SAGRO.

No Pico-Sagro famoso
na última romaría
do Santo San Bastian
hoube moitísima familia.

Ali s'atoparon homes
de tod'a nosa Galicia
cabaieiros, labradores
pastranas e siloritas.

Da Ulla xa non se fala
por q' é do tarreo á ermida
e des q' hai guerra co mouro
non falla d' ali un xixia.

Preo viñeno de San Les
do Hibeiro e da Mariña
de Xallas e Cotobade
de Quiroga e de Mesia.

En fin, hasira do Celheiro
se haclian na Pico Xentifa
e do chao de Mondañedo
e de Tuy e de Malpica.

Por decilo d' unha vez
famegaban pol á pila
d' aquel sabeno picoto
gallegos nomu fornicas.

Eu non sey se pol o Santo
acó veu tod' a familia
ou algunha pol os mouros
ó Pico-Sagro viria.

Pró o que dábida non teño
ó que ogano xente vifa
moita por Don Bastian
q' estaba tamén de dia.

¡Don Bastian! ¡ay! ¡mien amo!
xa non tén tod'a Galicia
home mais bo, nin mais farto
anque veñ' acó Alhamira

Depois v' un vello ¡Xesus!
enténde d' esta xentía
é un sabio d' os mais sabios
que Dios bolou n'esta vida.

O VELLO DO PICO-SAGRO.

Queidamos cando os labreiros
 bufaban no Pico-Sagro
 botando pestes ós mouros
 q' ali teñen os encantos.
 Vendo que naide responde
 deixan os bos dos barrancos
 e fornan a onde sahiran
 o quente suor limpando.
 Chaman a don Bastian
 con berros de mil almallos
 sin que naide conta dea
 da presona de meu amo.
 Uns din que coña no Ulla
 outros que aló nun burato
 hay unha falsa trapela
 que s' afundin o seu paso.
 Todos á cito escasurran
 no xeito q' os maometanos
 empregaron nesta emposta

para sin xefe deixarnos.
 Bruan aquí, ali atruxan,
 aló fan sitio a codazos,
 acolá chora unha vella
 por que dix que lle furtano
 no médeo d' este trafego
 a falchoquiña dos cartos.
 Para mais confondemento,
 para mayor sobresalto,
 Tomé di q' andan es mouros
 encubertos no cotarro.
 E para probalo dito,
 dereito cariba do carro
 que téa a pipa da vila,
 despois d' atruxar con garba,
 mostra un tarxaleiro inglés
 que dix q' atopou no adro.
 Esto fai ollar a todos
 por s' hay personaxe extraño,

O VELLO DO PICO-SAGRO.

a Voemos á *Africa*
Ibeira Nación
Q' o Mouro bandido
Manchoumol-a honor.
¡A Africa! ¡a Africa!
Guerreiro Español!
¡Con sangue se lava
A mancha d' honor!

Esta cántiga cantaban
 con moy chichirita voz
 e moi acordadas músecas
 no pazo do meu señor.

Mais que festa do seu santo
 mais que pazo d' un rei bo,
 parecía acampamento
 do axército español.

Tal era o falar de guerra,
 de batallas e d' aúcio
 e de feitos presones
 d' os españoles d' acó.

Que mil cabaleiros cruzan
 pol os dourados salés
 do gran pazo de meu amo
 que ningún-o tén millor.

Alumbrado en torciopelo,
 aluméano arañón
 e candeabros de gas
 d' ouro e prata en profusion.

Pro naide neste repato
 como na musca, e o ton
 q' un rapaz da Craña dentle
 a esa militar cancion.

As augas do río Ulla
 calin, detéense por mor
 de non perder unha nota
 para darlla ó mar dimpeis.

E posálas pol o Estreito
 onde Xibraltar as oy
 hustra dar no acampamento
 do valeroso español.

O VELLO DO PICO-SAGRO.

RENDECION DE TETUAN.

¡Zarra España, Santiago! ¡Santiago!
 ¡Zarra España, ouh gran capitán!
 Da mourisma detén o destrago
 Que nos montes d' Angueira nos fan.
 Tempestás o ceoño nos dona
 Tod' as noites q' espantan d' horror!
 ¡Das Españas, cuh Virxe patrons,
 Crube os nosos co manto d' amor!
 Co a peste, o cólera, o inferno
 Do axército os pasos detén
 ¡Librao logo de tal, Dios eterno,
 Q' o teu nome confesa e sostén!
 De xionlicos aquí d' esta comba,
 Sant' Apostlo, o galego non sal,
 Non, d' enriba da lousa da tomba
 Do teu corpo, na gran catradal,
 Hastra ver dos cristianos a gloria
 Lovantada e espellante do sol
 Hastra ver do Español a vitoria
 Hastra vir do seu triunfo o Español.

¡Ouh, Dios, gracias! ¡Ouh Dios do cristiano
 Nosos prantos e rogos a vos
 E a Virxe e a Xacobe chegan!
 ¡Todos, gracias! ¡bendito sea Dios!
 Nosas tropas do mouro triunfantes
 E do tempo e do cólera son
 E dos montes e as mareas tremantes
 E do rayo a voras destrucion.
 ¡Tetuan, Tetuan é española
 Cal Granada d' as palmas e luz!
 Da Alcazaba no alto consola,
 Cal na Alhambra, santisema cruz!
 A piedá d' Alfonso segundo

O VELLO DO PICO-SAGRO.

A PAZ.

«Senhor xa que non privalo
podemos d' ir á esa guerra
Díol o liberto demal
e d' os mourol o defenda.

Aló hach' as seus filliños
sans e bos que moita perda
seria q' unha disgracia
nin osvolva á sua terra.

Cos caudás d' esta Galicia
cás liñas e facenda
vostade o corazón noso
ó noso axército leva.

Horfa co a sua ida
a nosa terríña deixa
pró se a nación o reclama
primeiro debe ser ela.

Vaya con Dios e dispoña
do sangue das nosas veas
Díol o liberto de mal
e dós mourol o defenda.»

Breixo así se despedía
en nome de mil aldeas
diante de catro mil homes,
do amo que vai á guerra.

—Xa non sallo, meus filliños,
dixo o amo, o que trouguera
para ir n' é necesario
que xa témola a paz feita. —

—;Senhor a paz!! ¿que nos di!
¿e pode ser tu de prena
sin mais nin mais, vir a paz,
sin ir á Tauser siquera?

Espriquenos, señor, espriquenos
como foi a cousa esta,

dixeron todos á unha
pouco foca a máu na orella.

—Xa sabés a gran batalla
que se deu na própea vinga
de Tetuan en q' o mouro
tivo tan aorimes perdas.

No illarís q' alí deixóu
d' artillaría oito pezas,
que nes collemos tamen
na loita dous bandeiras.

Que fies pillamos no campo
unhas oito centas tendas,
q' a do própeo Muley-Abbas
caeu ali entre elas.

Todo acampamento, en fin,
cos camelos e cis bestas
noso foi ir' aquel gran día
cos apetrechos de guerra.

Rendecion de Tetuan
foi percisa coosecoencia
d' esta vitoria que á Spaña
deu e dará gloria eterna.

O mesmo que o noso porte
na suida, que foi compreta
eos vencidos a orde nosa
a ilustracion e nobreza.

Inda caeno na praza
de cañóns sobe' uns oitenta
e apetrechos outra vez
que tíñan por' a defensa.

Vindo á paz, dimpois da entrada
de Tetuan, xa vilieran
a pedir as condicións
e propondo conferenzias,

entrevista, o 23 de febreiro, entre O'Donell e Muley-Abbas, acompañado este último polo ministro Mahomet-el-Jetif, que conclúe en desacordo nas condicións da rendición, quizais, como se apunta na terceira folla, por “tentar a ver pol a guerra s’ antes enriba de nos se poñía en dúas xeiras”. Logo da derrota española en Melilla, o 13 de marzo, a derrota na batalla en Goldrás (Wad-Ras) polo exército de Marrocos motiva outra nova comisión de Muley-Abbas para negociar a paz. De aí deriva a entrevista, ao día seguinte entre as 8 e as 9 horas, para asinar os preliminares da paz e un armisticio.

Na actualidade, os cinco números desta cabeceira pódense consultar na Real Academia Galega.

César Camoira
Centro Ramón Piñeiro
para a Investigación en Humanidades

Bibliografía

- Barreiro Fernández, X. R. 1995. “La sombra de la guerra de África”, en *La Voz de Galicia*. Arteixo: “Galicia”/“Periódicos”, 18-XI, p. 2.
- Carballo Calero, Ricardo. 1981. *Historia da literatura galega contemporánea 1808-1936*. Vigo: Editorial Galaxia, p. 108.
- Carré Aldao, Eugenio. 1911. *Literatura gallega con extensos apéndices bibliográficos y una gran antología de 300 trabajos escogidos en prosa y verso de la mayor parte de los escritores regionales*. Barcelona: Casa Editorial Maucci, p. 601.
- Cruz Arias, María Jesús. 2008. “Despachos Telegráficos Oficiales de la Guerra de África”, en *Archivo secreto: revista cultural de Toledo*, nº 4, pp. 32-42.
- Hermida, Modesto (dir.). 2003. *Narradores ocasionais do século XIX (Relato breve)*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia/Centro Ramón Piñeiro para a investigación en Humanidades, pp. 163-166.
- Santiáñez-Tió, Nil. 2008. “De la tropa al tropo: colonialismo, escritura de guerra y enunciación metafórica en *Diario de un testigo de la guerra de África*”, en *Hispanic Review*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, vol. 76, nº 1, winter, pp. 71-93.